

πολιτισμός

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΑΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (110) Τιμή στον Κρητικό δάσκαλο και δασκάλα

Οι «Αναδιφσεις» μας σήμερα είναι αφιερωμένες στους ανθρώπους που αλφάβητισαν την περιοχή του Ρεθύμνου και την Κρήτη ολόκληρη, μόρφωσαν τον πληθυσμό της και δημιούργησαν στελέχη που κατάφεραν να την απελευθερώσουν και να τη διοικήσουν, μέχρι που προσαρτήθηκε στο ελληνικό βασίλειο: τους δασκάλους. Κι αυτό, με την ευκαιρία της εκδήλωσης που διοργανώνουμε τον επόμενο Δευτέρα 22 Ιουλίου στις 7.00 το απόγευμα στο Σχολικό Μουσείο του Δήμου Ρεθύμνης στη δροσόλουστη Αμνάτο. Στους τιμώμενους εκπαιδευτικούς περιλαμβάνουμε καταρχήν τους μονοθεσίτες δασκάλους και δασκάλες του 20ού αιώνα, όπως μας το είχε προτείνει ο Αντώνης Δαφέρμος -που αγωνίζεται εδώ και δεκαετίες γι' αυτό- στη συνεδρίαση της Διαχειριστικής Επιτροπής της 1ης Φεβρουαρίου 2018. Περιλαμβάνουμε επίσης τους γραμματοδιδάσκοντες, ελληνοδιδάσκοντες και ιεροδιδάσκοντες του 19ου και του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, που εγγράμματισαν τη χριστιανική κοινότητα της Κρήτης. Κι ακόμη τις δασκάλες που δε δίστασαν να υπηρετήσουν την εκπαίδευση στις δύσκολες συνθήκες της κρητικής υπαίθρου, όπως επίσης όλους όσους με τις άοκνες προσπάθειές τους συνέτελεσαν στο διδακτηριακό θαύμα της περιόδου 1928-1940, συνεγγείροντας τις τοπικές κοινωνίες του νησιού μας.

Η εκδήλωση θα ξεκινήσει με μουσική εισαγωγή από την Χωρωδία του Πολιτιστικού Συλλόγου Σταυρωμένου υπό τη διεύθυνση του Γιάννη Σκεπετζή και το αρμόνιο του Μάριου Χαλίμ. Θα ακολουθήσουν καλωσορίσματα από τον Πρόεδρο του Πολιτιστικού Συλλόγου Αμνάτου Βασίλη Βαμβακά και τον Πρόεδρο της Διαχειριστικής Επιτροπής Μίνα Αλεφαντινός. Ο υπεύθυνος εκπαιδευτικών προγραμμάτων Γιώργος Κανακάκης θα αναφερθεί στη συνέχεια στο έργο του Μουσείου κατά το περασμένο σχολικό έτος, ενώ ο Ηγούμενος της μονής Βωσάκου και Διευθυντής του Δημοτικού Σχολείου Απλαδιανών Αρχιμανδρίτης Τιμόθεος Παναγιωτάκης θα μιλήσει σύντομα για την προσφορά των ιεροδιδασκάλων στον αλφάβητισμό της Κρήτης. Στη συνέχεια ο συνταξιούχος δάσκαλος και γνωστός λαογράφος Σταμάτης Αποστολάκης θα μιλήσει για την προσφορά των δασκάλων στη χανιώτικη εκπαίδευση του 19ου αιώνα.

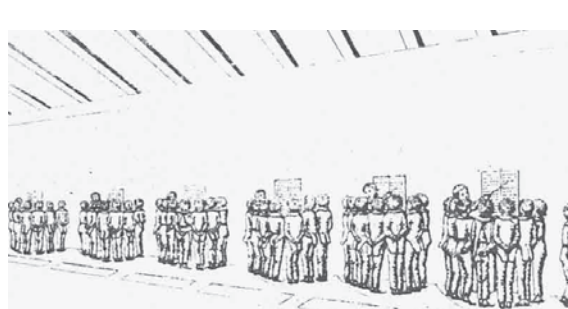
Θα ακολουθήσει ο πρώην Σχολικός Σύμβουλος Ηρακλείου δρ Γιώργος Πατεράκης, ο οποίος θα διερευνήσει το θέμα του άγνωστου δημοδιδασκάλου του 19ου αιώνα στην Κρήτη. Θα ακολουθήσει ο διευθυντής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης νομού Λασιθίου δρ Μανώλης Μακράκης, που θα μιλήσει για την προσφορά των ελληνοδιδασκάλων στην εκπαίδευση της Κρήτης. Η Ρεθεμνιώτισσα συνταξιούχος εκπαιδευτικός Μαρία Αποστολάκη-Τσιγκνάκη θα αναφερθεί στην προσφορά της δασκάλας στον αλφάβητισμό της κρητικής υπαίθρου κατά τον 20ό αιώνα, ενώ ο υπογράφοντας θα κάνει απολογισμό της εικοσαετίας από την ίδρυση του Μουσείου (1999-2019) και των εκπληρωμένων και ανεκπλήρωτων οφελών του. Θα ακολουθήσει τελετή αποκαλυπτηρίων του μνημείου του αφανούς δασκάλου και μικρή δεξίωση.

Η περίοδος στην οποία αναφέρεται η εκδήλωσή μας και οι σημερινές «Αναδιφσεις» είναι εκείνη μεταξύ των ετών 1661 και 1965. Κι αυτό γιατί το 1661 λειτουργήσε στη Μονή Γωνιάς το πρώτο σχολείο των κοινών γραμμάτων της Κρήτης με δημόσιο/εκκλησιαστικό χαρακτήρα, ενώ το έτος 1965 άνοιξε νέο κεφάλαιο στην εκπαίδευση των νεότερων χρόνων στη Κρήτη με τη λειτουργία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ηρακλείου.

Κοινά σχολεία ή σχολεία των κοινών γραμμάτων ήταν εκείνα του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα, που λειτουργήσαν -ευκαιριακά ή μονιμότερα- με ελάχιστοι μορφωμένους δασκάλους (γραμματοδιδασκάλους), συνήθως ιερείς και καλογέροντες. Τέτοια ήταν και τα σχολεία που λειτουργήσαν στην πόλη του Ρεθύμνου προ του 1795, με χρηματοδοτές τους εμπόρους της πόλης, και στα Χανιά ήδη από το 1850, με χρηματοδότη τον Εμμανουήλ Γερακάκη. Στο Ηράκλειο κοινό σχολείο λειτουργούσε τουλάχιστον από το 1817 και στα Σφακιά από το 1819. Ο Γιώργος Τσιγνιδίνος έχει ονομάσει πολύ εύστοχα τα σχολεία αυτά «Σχολεία του Σταυρέ βοήθει μου», εξαιτίας της τυποποιημένης αυτής θρησκευτικής επίκλησης κατά την έναρξη της ανάγνωσης, την οποία διδάσκονταν τα παιδιά από την Φυλάδα, την Οκτώηχο, το Ψαλτήρι και τον Απόστολο, κατά σειρά δυσκολίας.

Τη θέση τους πήραν προεπαναστατικά στις πόλεις τα **αλληλοδιδασκαστικά σχολεία**, στο Ρέθυμνο με δάσκαλο τον Γεώργιο Βάο από τη Σίφνο και στα Χανιά την ίδια περίοδο με τον Καλλίνικο Γεωργιάδη από τη Βέροια, που θα ναυάγηκε στην πλατεία της Σπλάτζιας στις 19 Μαΐου του 1821. Μεταεπαναστατικά μεγάλες προσπάθειες για την ίδρυση νέων σχολείων και την μετατροπή σε αλληλοδιδασκαστικά των κοινών έκανε ο συμπατριώτης μας Εμμανουήλ Βυβιλιάκης και η Επιτροπή επί των Γραμμάτων της Κρήτης, από το 1844. Η αλληλοδιδασκαστική μέθοδος θα μπορούσε με τα σημερινά δεδομένα να κριθεί ως «βιομηχανική», αφού με ελάχιστο αριθμό δασκάλων αλφάβητιζε μεγάλους μαθητικούς πληθυσμούς. Οι δάσκαλοί της ήταν μετά τη Σύμβαση της Χαλέπας δημοσυντήρητοι (δημοδιδάσκαλοι), ενώ πριν από αυτήν μισθοδοτούνταν από τις δημογεροντίες.

Στο ελληνικό κράτος η αλληλοδιδασκαστική μέθοδος καταργήθηκε με διάταγμα το έτος 1880, προς όφελος της **συνδιδασκαστικής**, της μεθόδου δηλαδή που σε γενικές γραμμές εφαρμόζεται μέχρι και σήμερα. Κατά τη δεκαετία του 1870 η αλληλοδιδασκαστική είχε αρχίσει να αμφισβητείται και στην Κρήτη. Στο σχολείο της πόλης του Ρεθύμνου η εισαγωγή της έγινε το 1883 από τον Χαράλαμπο Φραγάκη και το επόμενο έτος στο Ηράκλειο από τον Ανδρέα Κοκκινάκη. Ο Κοκκινάκης ήταν ο δάσκαλος του Νίκου Καζαντζάκη στις μεγάλες σχολικές τάξεις και φαίνεται ότι δεν είχε καλή γνώση της μεθόδου που εισήγαγε. Είχε όμως άριστη γνώση και εμπειρία στην εφαρμογή των σωματικών ποιών, γεγονός που οδήγησε στην απαξίωση της προσφοράς του δασκάλου στο έργο του συγγραφέα.

Η λειτουργία πληθώρας αλληλοδιδασκαστικών και συνδιδασκαστικών -αργότερα- σχολείων δεν εξαφανίσει τα **γραμματοδιδασκαλεία**, ο δάσκαλος των οποίων, μη έχοντας τα κατάλληλα προσόντα για να εξελιχθεί σε δημοδιδάσκαλο, δίδασκε στα μικρότερα χωριά και χρηματοδοτούνταν γλιόσχα από τους γονείς των μαθητών του. Το έτος 1870 στο διαμέρισμα Ρεθύμνου λειτουργούσαν 26 γραμματοδιδασκαλεία, τα περισσότερα αναλογικά με την υπόλοιπη Κρήτη. Τα μειωμένα προσόντα των γραμματοδιδασκάλων δεν μπορούσαν να μειώσουν και την προσφορά τους, η οποία ήταν τεράστια, εφόσον, τα παιδιά των απομονωμένων χωριών και μετοχών που δίδασκαν θα έμεναν σε διαφορετική περίπτωση αγράμματα.

Μια άλλη μορφή σχολείων, προσωρινή ευτυχώς, ήταν τα **νημερησία**. Σ' αυτά ο δάσκαλος δίδασκε κατά την πρωινή ζώνη του σχολικού ωραρίου, σπεύδοντας στη συνέχεια να μεταβεί στο κοντινότερο αντίστοιχο σχολείο για να διδάξει εκεί κατά την απογευματινή ζώνη. Ήταν μια λύση ανάγκης, που εφαρμόστηκε για ένα σχολικό έτος επί Κρητικής Πολιτείας και αποσύρθηκε εξαιτίας της κατακραυγής που ξεσηκώθηκε. Οπωσδήποτε το διαμέρισμα Ρεθύμνου είχε τα περισσότερα από τα ημερησικά σχολεία, 21 τον αριθμό.

Μια άλλη κατηγορία σχολείων ήταν (και παραμένει σε κάποιο βαθμό) εκείνη των **αδελφών ή μονοθέσιων σχολείων**. Τα ολιγοθέσια μπορούσε επίσης να είναι διτάξια, τριτάξια και τετρατάξια, αναλόγως του μαθητικού πληθυσμού που καλούνταν να αλφάβητιστούν. Είχαν πολλά μειονεκτήματα, τόσο για τους μαθητές όσο και για τον δασκάλό τους. Για παράδειγμα ο μέσος όρος των καθημερινών μαθημάτων που διδάσκονταν ξεπερνούσε τα 15. Όμως είχαν σημαντικές παιδαγωγικές αρετές, γι' αυτό και σήμερα όσοι και όσες τα υπηρετήσαμε, με τη σοφία του χρόνου που εν τω μεταξύ αποκτήσαμε, συχνά τα αναπολούμε. Είναι περιττό -νομίζω- να αναφέρω ότι τότε, όντας νέοι άνθρωποι, απομονωμένοι σε δύσκολα σχολεία, δεν βλέπαμε τα πράγματα με τη σημερινή κατανόηση...

Για τα κορίτσια μέχρι το 1929, που καθιερώθηκε η συνεκπαίδευση των δύο φύλων, τη μόνη λύση στις πόλεις, κυριολεκτικά και μεγάλα χωριά αποτελούσαν τα **παρθεναγωγεία**. Στα μικρότερα χωριά η εκπαίδευσή τους θεωρούνταν χαμένη εξαρχής υπόθεση, εφόσον μάλιστα οι επιφυλάξεις των τοπικών κοινωνιών για τη γυναικεία φοίτηση ήταν ισχυρότερες. Στα παρθεναγωγεία δίδασκαν δασκάλες, που ήταν στο σύνολό τους **Αρσακείδες**. Ήταν περιζήτητες ως νέφες, με αποτέλεσμα αμέσως μετά τον γάμο τους, οι σύζυγοί τους να τις αποσύρουν από την εκπαίδευση.

Σ' ένα επίπεδο ανώτερο των δημοτικών σχολείων κινούνταν τα **ελληνικά σχολεία**, αντίστοιχα των σημερινών Ε' και ΣΤ' τάξης και των τριών πρώτων τάξεων του γυμνασίου. Το πρώτο τέτοιο σχολείο είχε λειτουργήσει στο Ρέθυμνο ήδη από το έτος 1795 και ήταν πρότυπο στο είδος του. Το έτος 1853 λειτουργήσε ελληνικό σχολείο και στην παλιά Μονή Αγίου Πνεύματος στον Κισσό Αγίου Βασίλειου (εικόνα), ενώ στο Μοναστηράκι Αμαρίου αντίστοιχο σχολείο λειτουργήσε αμέσως μετά την επανάσταση του 1866. Σταδιακά τα ελληνικά σχολεία της υπαίθρου αυξήθηκαν. Οι δάσκαλοί τους, ονομαζόμενοι ελληνοδιδάσκαλοι, ήταν συνήθως φοιτητές φιλολογίας, που διέκοπταν τις σπουδές τους από ανέχεια και εργάζονταν μερικά χρόνια, προκειμένου να συγκεντρώσουν χρήματα για να μπορέσουν να τις αποπερατώσουν.

Υπήρχαν βέβαια και τα **ιδιωτικά σχολεία**, γνωστότερο και μακροβιότερο από τα οποία υπήρξε εκείνο της Αμαλίας Μανουσάκη-Ζαννιδάκη στην πόλη του Ρεθύμνου. Από το 1899 μέχρι το 1964, με ένα μικρό κενό στις αρχές του 20ού αιώνα, προσέφερε μια υψηλού επιπέδου εκπαίδευση στα Ρεθεμνιώτπουλα, που είχαν την οικονομική άνεση να το επιλέγουν. Από αυτό ξεκίνησαν την καριέρα τους δεκάδες δασκάλες και νηπιαγωγοί, συγκροτώντας ένα άτυπο σχολείο μετεκπαίδευσης για τα διδακτικά προσωπικά συνολικά του Ρεθύμνου.

Μια άλλη κατηγορία δασκάλων που θέλουμε να τιμήσουμε με την εκδήλωση της προσεχούς Δευτέρας και το μνημείο που αποκαλύπτουμε είναι εκείνη των νηπιοδιδασκάλων. Το πρώτο **νηπιαγωγείο** ξεκίνησε στο Ηράκλειο το έτος 1861, αποτελώντας προπαρασκευαστική βαθμίδα του δημοτικού σχολείου. Νηπιακό τμήμα είναι πιθανόν να λειτουργήσαν την ίδια χρονιά και στο σχολείο του Αποδούλου Ρεθύμνου, παράλληλα με το αλληλοδιδασκαστικό. Ο δάσκαλός του Αλέξανδρος Ψαράκης ή Ψαρουδάκης (εικόνα) είχε σπουδάσει τη νηπιοδιδασκαλία στο νηπιακό σχολείο αρρένων της Ερμούπολης Σύρου. Στη συνέχεια και μέχρι το έτος 1930, κατά το οποίο στο Ρέθυμνο λειτουργήσε το πρώτο δημόσιο νηπιαγωγείο, παρεμβλήθηκαν τουλάχιστον πέντε ιδιωτικά, για τα οποία αναφέρουμε περισσότερα στο βιβλίο «Η πρώτη εκατονταετία της νηπιακής εκπαίδευσης στο Ρέθυμνο (1861-1965)».

Πολλοί όμως και από την προσφορά όλων των παραπάνω κατηγοριών δασκάλων, θα πρέπει για λόγους απόδοσης δικαιοσύνης να εξάσουμε **το έργο της γυναικείας δασκάλας**, που κλήθηκε σε δύσκολες εποχές να αλφάβητιζέει και να εκπολιτίσει τελικά την υπαίθρο. Δεν φτάνει που στάθηκε σαν μάνα δίπλα στα μαθητοΐδια της, την εποχή που η σωματική βία αποτελούσε τον κανόνα στο σχολείο. Δεν φτάνει που κοινωνικοποίησε τις γυναίκες των γεωργικών και κτηνοτροφικών οικισμών στους οποίους υπηρέτησε, διοργανώνοντας βραδιές εργοχείρων, οικιακής οικονομίας και σχολικού θεάτρου. Η προσφορά της αυτή πραγματοποιούνταν υπό απόλυτα αντίξοες συνθήκες, ανάμεσα στις οποίες ο κίνδυνος απαγωγής τους από εντόπιους φερέλπιδες νέους ήταν κυρίαρχος. Μια τέτοια ακούσια απαγωγή σημειώθηκε το 1956 στα Απλαδιανά, ενώ σε μια άλλη πολύ πιο διάσημη έχω αναφερθεί στο βιβλίο «Το Ρέθυμνο του τρόμου».

Όλους αυτούς τους δασκάλους και όλες αυτές τις δασκάλες θα τιμήσουμε με τον τρόπο μας την προσεχή Δευτέρα στις 7.00 μ.μ. στις εγκαταστάσεις του Σχολικού Μουσείου στην Αμνάτο. Όσοι τυχόν γευτήκατε την προσφορά τους στα επαρχιακά -ιδιαιτέρως- σχολεία, όσοι έχετε καταχωρημένη στα οικογενειακά αρχεία κάποια αντίστοιχη προσφορά κι όσοι γενικά τιμάτε την εκπαίδευση, πιστεύοντας ότι και σήμερα αποτελεί το μόνο όπλο της κοινωνίας μας για να ξεφύγουμε από την κρίση, ελάτε. Σας υποσχόμαστε ότι δεν θα χάσετε!

το καλύτερο βιβλίο του έτος

Ι. Κονδυλάκης

ΟΤΑΝ ΗΜΟΥΝ ΔΑΣΚΑΛΟΣ

Πρόταση ανάγνωσης και ακρόασης

ιαβάστε (ή ξαναδιαβάστε) το μυθιστόρημα του Ιωάννη Κονδυλάκη «Όταν ήμουν δάσκαλος» (πρώτη έκδοση 1916). Είναι από τα πιο πολυκυκλοφορημένα και πολυδιαβασμένα ελληνικά βιβλία. Τα όσα αναφέρονται σ' αυτό μην τα θεωρήσετε ως ευθυμογραφικά δημιουργήματα της φαντασίας του εκλεκτού Κρητή συγγραφέα. Απλά αντανακλούν την πραγματικότητα της έλλειψης δασκάλων κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα στην Κρήτη. Ο Κονδυλάκης διορίστηκε και υπηρέτησε ως δάσκαλος στον οικισμό Μόδι του διαμερίσματος Χανίων κατά το σχολικό έτος 1884-85. Καλή ανάγνωση και απόλαυση!

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας sthrhis@yahoo.gr, 2831055031